

Загальна характеристика інституціоналізму та основні етапи його розвитку.

Американський інституціоналізм на початку ХХ ст.

Неоінституціоналізм.

Еволюція теорій трансформації капіталізму під впливом НТР.

Концепції футурології.

Футурологія і глобальне моделювання.

*гіперпосилання

Інституціоналізм.
Сучасний
інституційний
напрямок.

- Причина виникнення інституціоналізму полягає насамперед у переході капіталізму в монополістичну стадію, який супроводжувався значною централізацією виробництва і капіталу, що й породило соціальні суперечності в суспільстві.
- **Інституціоналізм** (з лат. institutio - "звичай, повчання") - напрям економічної думки, який сформувався у 20- 30-ті роки ХХ ст. для дослідження сукупності соціально-економічних чинників (інститутів) у часі, а також для запровадження соціального контролю суспільства над економікою.

- Інституціоналізм – це своєрідний напрям в економічній науці, який бере в основу аналізу не тільки економічні проблеми, але й пов'язує їх з проблемами соціальними, політичними, етичними, правовими тощо.
- В основі терміну "інституціоналізм" лежить поняття „інститут", яке розглядається як первинний елемент рушійної сили суспільства в економіці та поза її межами. До інститутів відносять державу, сім'ю, підприємництво, монополії, приватну власність, профспілки, релігію, общини, організації, все, що відображає звичаї, етику, правові рішення, суспільну психологію і еволюцію форм економіки.

Предметом дослідження

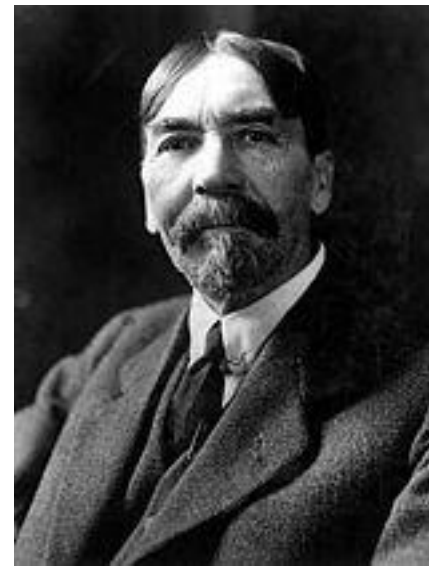
представників інституціоналізму стали **інституції** – сукупність суспільних звичаїв, в яких закріплено домінуючий спосіб мислення для соціальної групи чи всього народу.

Термін «інституціональна економічна теорія» вперше використав В. Гамільтон у 1918 році, проте сам початок даного напрямку відносять до початку ХХ століття, коли Т. Вебленом було видано монографію «Теорія бездіяльного класу» 1899 рік

В. Гальмінтон

Т. Веблен

У розвитку інституціоналізму виділяють три етапи

- ▣ **Перший етап** - 20-30-ті роки ХХ ст. - характеризується формуванням основних положень інституціоналізму; родоначальниками цього етапу є Т. Веблен, Дж. Коммонс, У. Мітчелл.

- ▣ **Другий етап** - середина ХХ ст. - досліджуються демографічні проблеми, соціально-економічні суперечності капіталізму, була розроблена теорія профспілкового руху; типовими представниками є Дж. М. Кларк, А. Берлі, Г. Мінз.
- ▣ **Третій етап** - 60-70-ті роки ХХ ст. - цей етап називають неоінституціоналізмом. Тут економічні процеси ставляться в залежність від технократії, а також пояснюється значення економічних процесів у соціальному житті суспільства; видатними ідеологами цього етапу є Дж. Гелбрейт, Р. Коуз.

Торстен Веблен

- Ввів в науковий обіг поняття інституту як особливої форми суспільного життя і людських відносин, розкрив його еволюційний характер. Новий напрямок активно розвивається в ХХ столітті.

Джон Коммонс

- В 30-ті роки ХХ ст. Джон Коммонс (1862-1945) розвиває концепцію соціального інституціоналізму, засновану на переважаючому значенні права над економікою.

Уелсі Мітчелл

- З цією самою ідеєю що і Комонс та її практичним втіленням в життя виступив Уелсі Мітчелл (1874-1948), який запропонував створити систему ефективного державного соціального страхування на випадок безробіття та індикативне планування. Основні реформи, які були проведені в епоху "Нового курсу Ф.Рузвельта", були розроблені та втілені представниками інституціоналізму, наукові концепції яких з ряду питань антикризової політики певною мірою збігались з кейн-сіанськими.

Розширення географії

- Після закінчення другої світової війни географія ідей інституціоналізму розширилася, відповідні напрямки з'являються в багатьох країнах Західної Європи. З 60-70-х років інституціоналізм стає одним із головних напрямків економічної думки, поруч із кейнсіанством та неокласицизмом. Слід зазначити, що основні його позиції є вихідною фундаментальною домінантою сучасної фінансової думки.

Неоінституціоналізм

- Ця течія охоплює сукупність сучасних інституціональних концепцій про роль і еволюцію окремих інститутів (колективів) у пост індустріальному суспільстві та в умовах НТР, а також поведінку окремих індивідів у цих колективах. До таких інститутів належать передусім права власності корпорації, профспілки, держава та інші організації, правові, етичні, моральні, психологічні норми, за допомогою яких організуються взаємини між людьми.
- Основними різновидами неоінституціоналізму є техніко-економічний (Дж.-К. Гелбрейт, Р. Хейблоннер, О. Тоффлер та ін.) і соціально-правовий (Р.-Г. Коуз, А. Алчіан, Р. Познер, Дж.-М.-Дж. Б'юкенен та ін.)

Головні праці Гелбрейта:

- "Американський капіталізм. Концепція зрівноважувальної сили" (1952),
- "Нове індустріальне суспільство" (1967),
- "Начерки з теорії ризиків" (1970),
- "Економічні теорії та цілі суспільства" (1973).

Гелбрейт дійшов таких висновків:

- 1. У корпораціях реальною владою володіють не власники, а інфраструктура. На думку Гелбрейта, влада завжди "переходить до того фактора виробництва, який найважче замінити". Спочатку це була земля, потім капітал, а тепер - це "сукупність людей, що володіють різноманітними технічними знаннями, досвідом і здібностями, в яких мають потребу сучасна промислова технологія і планування".

- 2. Влада техноструктури безлика, оскільки всі рішення виробляються поступово і колективно, приймаються поетапно, шляхом складних узгоджень. Найвище керівництво лише координує цей процес.

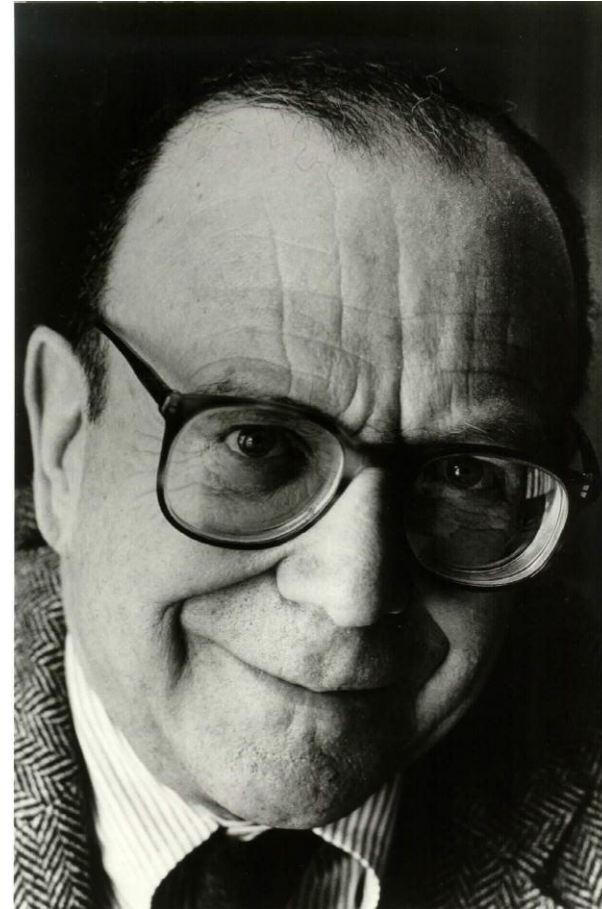
- 3. Техноструктура змушена планувати роботу корпорації на роки вперед. Тільки за цієї умови можна заздалегідь укладати контракти на наукові й конструкторські розробки, постачання сировини і комплектуючих.

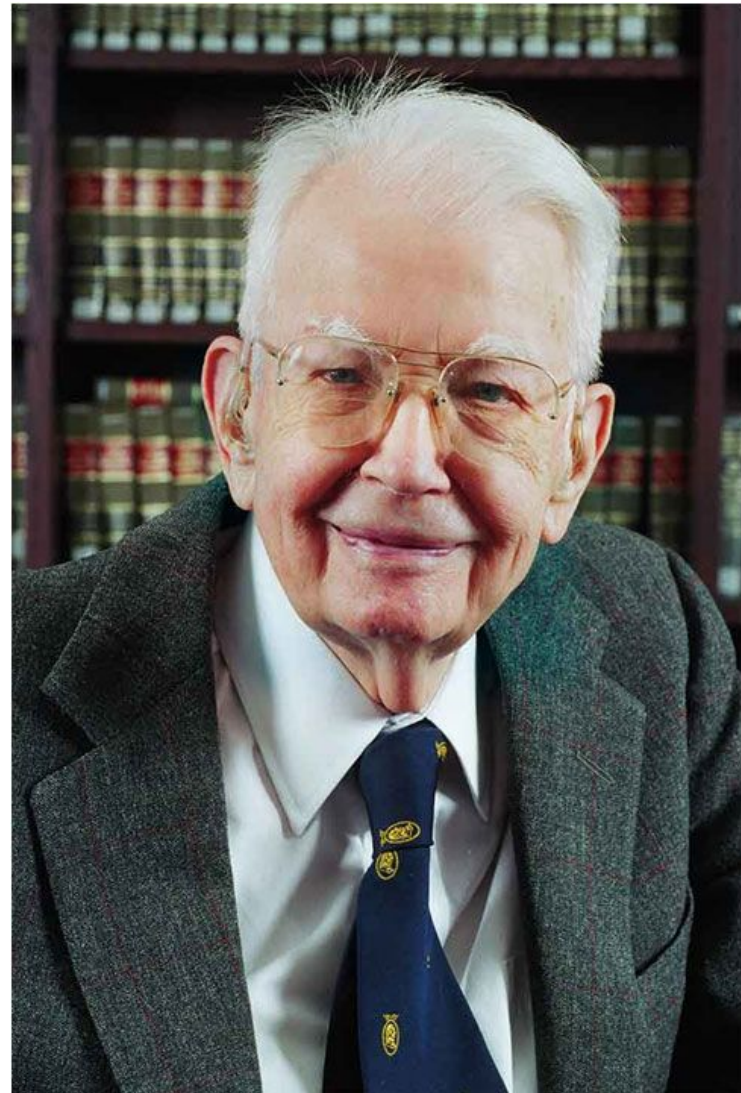
- 4. Техноструктура зацікавлена не стільки в максимізації прибутку на капітал, скільки у забезпеченні міцних позицій корпорації на ринку, в створенні умов для того, щоб власник потребував послуг інфраструктури. "Як тільки інфраструктурі вдається забезпечити себе за допомогою мінімального рівня прибутку, в неї з'являється певна свобода у виборі цілей. У переважній більшості випадків мета полягає в тому, щоб досягти максимально можливого темпу зростання корпорації, а це вимірюється, головним чином, обсягом продажу. Таке зростання означає збільшення персоналу, підвищення відповідальності і, отже, забезпечує додаткові можливості для кар'єрного просування й отримання більш високої платні".

- Дж.-К. Гелбрейт пропонує реформувати економічну систему в напрямі "нового прагматичного соціалізму", який передбачає насамперед посилення регулюючої ролі держави (разом із "плануючою" системою). Необхідність поширення такого соціалізму засвідчує наявність відсталих галузей економіки (транспорт, медичне обслуговування, житлове будівництво тощо). Проте він вважає недоцільним перетворення існуючих форм власності (крім корпорацій військово-промислового комплексу) на державну. Такий варіант соціалізації економіки — одна з моделей змішаної економіки. Водночас дослідник наголошує на необхідності перерозподілу доходів на користь бідних верств населення через механізм прогресивного оподаткування, підвищення мінімальної заробітної плати.

- Якщо екстраполювати висновки концепції "техноструктури" на рівень макроекономіки, то влада, а отже, й власність у сучасному капіталістичному суспільстві перейшла до рук науковців. Такий різновид техніко-економічного неоінституціоналізму втілено в концепції постіндустріального та інформаційного суспільства американських економістів Д. Белла та О. Тоффлера. На думку Р. Хейблоннера, науково-технічна інтелігенція поступово вийде з-під влади капіталістів і управлятиме розвитком суспільства відповідно до власних інтересів і світогляду.

□ У статті "Природа фірми" (1937 р.) Коуз відповідає на такі запитання: "Чому якась частина економічної діяльності протікає всередині фірми, де мають місце вертикальні економічні структури, що діють на основі прямих наказів, а інша здійснюється на ринку, де функцію наказів виконують ціни, що вільно встановлюються? Чому економіка не може існувати у вигляді "суцільного ринку"?"

- Відповідь Коуза проста: ринок вимагає надмірно високих трансакційних витрат (витрат на укладення угод). Тією мірою, якою механізм прямого директивного управління дає можливість економити трансакційні витрати, фірма витісняє ринок. Разом із тим економіка не може функціонувати у вигляді однієї гігантської фірми, бо координація економічної діяльності за допомогою наказів з єдиного центру також пов'язана з витратами, які експоненційно зростають зі збільшенням розмірів організації.
- Таким чином, виникає проблема оптимальних розмірів фірми. Оптимум визначається межею, де витрати ринкової координації дорівнюють витратам централізованого контролю. До досягнення цієї межі вигідна централізація, після - ринок. Оптимум залежить також від структури галузі, технологій, що застосовуються, і характеру конкуренції.

- У своїх працях розглядав проблеми теорії "суспільного вибору", демократії за умов бюджетного дефіциту, політико-юридичних основ теорії прийняття рішень. У 1986 році став Нобелівським лауреатом "за розвиток теорії прийняття рішень у галузях економіки та політики, а також політичних теорій, що демонструють обмежену роль уряду в економіці".
- Б'юкенен при створенні **теорії суспільного вибору** став першим дослідником, який обрав цілком новий напрям економічного аналізу - неринкові рішення, що тісно пов'язало його з неінституціональним напрямом. Перша його праця на цю тему **"Чиста теорія суспільних фінансів: запропонований підхід"** була опублікована ще в 1949 році.

- За уявленнями Б'юкенена, теорія суспільного вибору витікає з двох методологічних посилок. Перша полягає у тому, що кожен індивід переслідує власні інтереси, тобто є за виразом А. Сміта "людиною економічною" і егоїстичною; друга - це трактування політичного процесу, за допомогою якого "людина економічна" реалізує свої інтереси через процес обміну. Осмислити політичний процес як взаємовигідний для "людини економічно" обмін дозволяє **індивідуалізм**, якому в теорії суспільного вибору і надається вирішальне значення.
- Таким чином, дослідник виділив три найважливіших елементи, на яких базується теорія суспільного вибору:
  - - методологічний індивідуалізм;
  - - концепція "людини економічної";
  - - концепція політики як обміну.

Термін "науково-технічна революція"

запровадив Дж. Бернал у праці "Світ без війни". Упродовж 50-70-х років ХХ ст. науково-технічний прогрес перетворився на головний і визначальний фактор розвитку економіки та суспільства, започаткував якісно новий інноваційний тип економічного зростання. Так, у США за період 1896-1953 рр. фактор технічного прогресу забезпечував 33 % економічного зростання, наприкінці 70-х років ХХ ст. цей показник досягнув 70 %.

- В основі теорій **системної трансформації ринкового суспільства** знаходиться теза, що під впливом різноманітних чинників, насамперед науково-технічного прогресу та державного регулювання відбулося переродження, еволюція капіталізму. Усі вони виходять з того, що суперечності ринкового господарства (циклічний розвиток, безробіття, майнова нерівність тощо) поступово усуваються разом з його еволюцією під впливом реформ.

- Концепції "**народного капіталізму**" в основному сформувалися в 50-70-х роках ХХ ст. в дослідженнях економістів самого різного спрямування. їх творцями були Берлі, Дж. М. Кларк, Друкер, Кузнец, Боулдинг, Хансен, Бернгам, Сальвадорі, Наддер та багато інших відомих економістів, соціологів, політологів. Всі теорії "народного капіталізму" можна умовно розділити на 3 частини:
  - 1. теорії "демократизації капіталу", або "дифузії власності";
  - 2. теорії "управлінської революції";
  - 3. теорії "революції в доходах".

- Концепція "**колективного капіталізму**" має багато спільного з концепцією "народного капіталізму". Ця спільність полягає в тому, що складовою частиною обох концепцій є теорія "революції управління". Концепція "колективного капіталізму" побудована на кількісних показниках, тобто на розмірах корпорацій. Мінз зазначав, що в сучасних великих корпораціях працюють тисячі робітників і службовців, використовуються мільярди доларів капіталу, виготовляються товари масового споживання, які продаються мільйонам споживачів.

- Помітне місце в сучасній економічній науці займає **теорія "соціального партнерства"**, що ґрунтується на ідеї "класового миру" між працею і капіталом. Цю ідею вперше проголосив засновник ринкового реформізму британець Дж. С Мілл. Вона розвивалася в поглядах француза Бастіа, американця Керрі, у працях фундатора соціал-реформізму німця Бернштейна та його послідовників. Нині вона взята на озброєння неолібералами, зокрема видатним економістом і канцлером ФРН Ерхардом, який розглядає політику "соціального партнерства" найважливішою умовою успішного економічного розвитку Німеччини. Теорія "соціального партнерства" розвивалася і вдосконалювалася у працях Чейза, Перру, Дж. М. Кларка, Друкера, Самуельсона, Арона, Гаутлера, Гелбрейта та інших теоретиків другої половини минулого століття.

Раймон Арон

- Викладаючи суть теорії "індустріального суспільства" Арон писав "Між традиційним суспільством і сучасним, або індустріальним суспільством, існує якісна відмінність - та, яка характеризує етапи розвитку (у добу індустріального суспільства), а саме - досягнутий рівень виробництва і доходу на душу населення". Варто зазначити, що саме Арон запропонував термін "індустріальне суспільство" для позначення сучасного етапу розвитку капіталізму і широкого вжитку.
- Отже, визначальними рисами "індустріального суспільства" вважаються високий рівень виробництва, стабільні та високі темпи економічного зростання, динаміка поділу праці, систематичне впровадження досягнень науки і техніки у виробничі технології, посилення ролі менеджерів та інженерів у виробництві, запровадження новітніх методів управління ним, високий рівень добробуту та його постійне зростання. "Індустріальне суспільство" ототожнюється з розвинутою ринковою економікою (капіталізмом).

- ▣ Видатний економіст Гелбрейт у книзі "**Економічна теорія та цілі суспільства**" підкреслював: "Технологія, тобто розвиток і застосування наукових, або систематизованих, знань до практичних завдань є центральною характеристикою сучасного економічного розвитку". Сьогодні такі соціальні явища, як економічний спад і депресія, безробіття, оплата праці, зміни в соціальній структурі суспільства, добробут населення розглядаються через призму технологічного розвитку. А соціально-економічні наслідки НТП ототожнюються з соціальною революцією.

- Відомий французький соціолог Жак Емюль розробив концепцію "технологічного суспільства, побудовану на фетишизації та універсальзації техніки. Техніка у нього панує над суспільством і людиною і розвивається за своїми власними принципами. "Саме техніка викликає і зумовлює соціальні, політичні та економічні зміни. Це - рушій усього останнього" - писав француз.

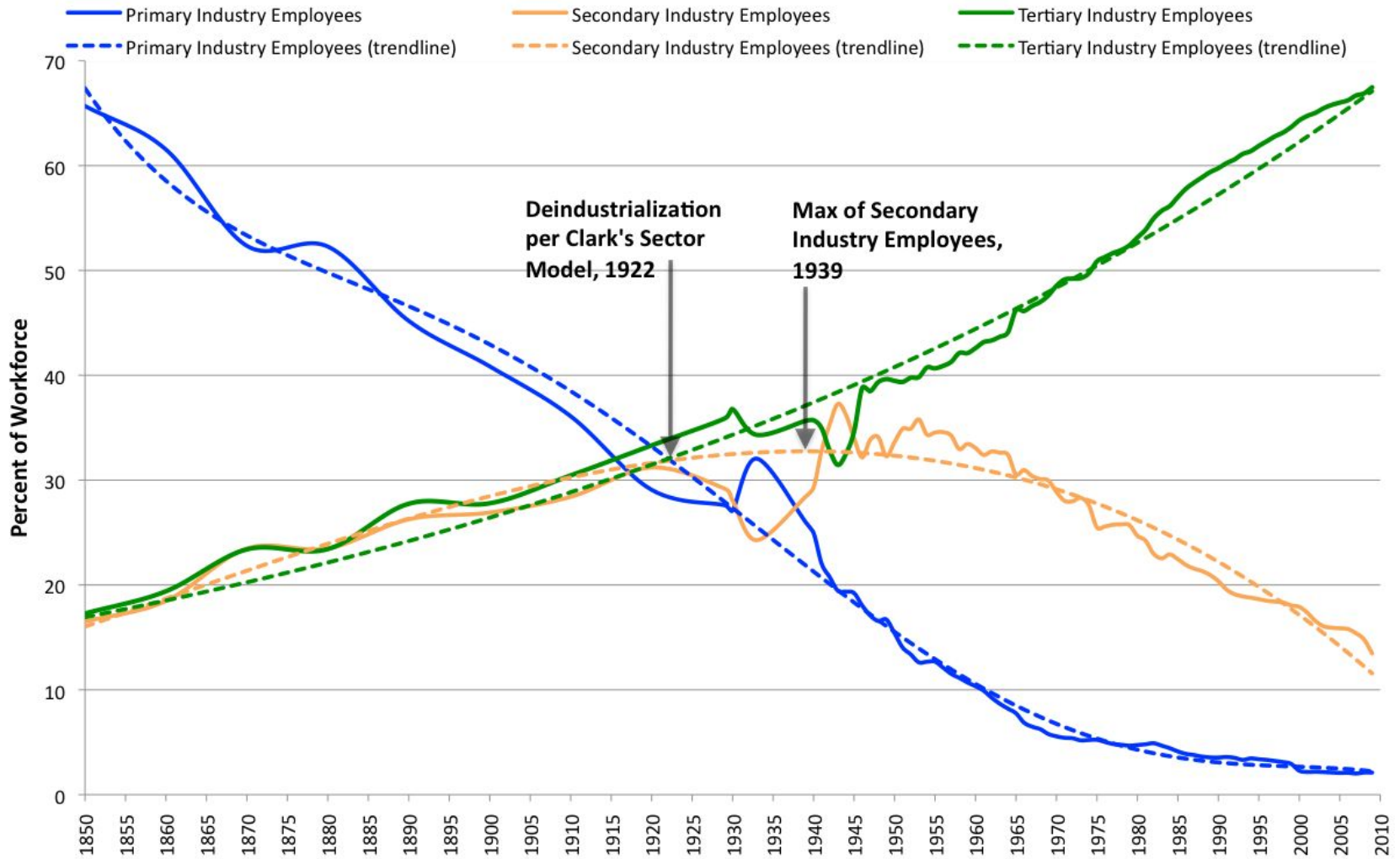
- Техніка у Еллюля не зводиться до машин і технології, а охоплює всі сфери людської діяльності. Він виділяє такі види техніки:
- 1) *економічна техніка* (пов'язана з виробництвом);
- 2) *техніка організації* (включає комерційну і промислову діяльність, державу, поліцію, військову справу);
- 3) *людська техніка* (охоплює медицину, генетику, пропаганду тощо).

- Надаючи техніці роль вирішального фактору економічного розвитку, дослідник аналізує, як її розвиток позначається на економічному розвитку суспільства і робить висновок, що саме розвиток техніки зумовлює зміну стадій розвитку:
- - від індивідуального підприємництва до "економіки корпорацій"; від "ліберальної" економіки до державно регульованої;
- - від ринкової економіки до планової економіки.

- Концепція «постіндустріального суспільства» Деніела Белла створена для теоретичного опису можливого шляху розвитку капіталістичного суспільства.

Clark's Sector Model, US

- Белл основною суперечністю постіндустріального суспільства називає суперечність між спеціалістами, науковою елітою в межах університетів, наукових інститутів, дослідницьких організацій, держави, з одного боку, і малоосвіченою масою громадян — з іншого (в індустріальному — між капіталістами і робітниками). При цьому соціальний статус нового професійного класу визначається його відношенням не до власності, а до знань. Проте практика свідчить, що суперечність між капіталістами і найманими працівниками набагато більша і масштабніше. Крім того, називаючи основними інструментами у постіндустріальному суспільстві університети (в індустріальному суспільстві — корпорації), він водночас визнає, що корпоративне ділове підприємництво, приватні рішення про капіталовкладення, диференційовані привілеї, що ґрунтуються на контролі над власністю, ймовірно, збережуться упродовж тривалого часу. Останні положення також суперечать його висновку про перетворення власності в юридичну фікцію. Тому доцільнішим було б розглядати постіндустріальне суспільство як "умоглядну конструкцію, складену... дослідником з різних змін, що відбуваються в суспільстві". Це визначення є додатковим свідченням відсутності теорії і досконалої концепції.

Елвін Тоффлер

- Елвін Тоффлер у 1970 р. писав: "Мешканці Землі розділені не тільки за расовою, ідеологічною чи релігійною ознаками, але також, у певному сенсі, і в часі. Вивчаючи сучасне населення планети, ми виявляємо незначну групу людей, які все ще живуть мисливством і рибальством. Інші, їх більшість, покладаються на сільське господарство. Вони живуть приблизно так само, як жили їхні предки сотні років тому. Ці дві групи разом становлять близько 70 % населення Землі. Це люди минулого.

- Понад 25 % населення земної кулі живуть у промислово розвинутих країнах. Вони живуть сучасним життям. Вони продукт першої половини ХХ ст. сформовані механізацією і масовою освітою, виховані на спогадах про аграрно-промислове минуле своєї країни. Вони — люди сучасного.
- Решта 2—3 % населення планети не можна назвати ні людьми минулого, ані людьми сучасного. Бо у головних центрах технологічних і культурних змін, в Нью-Йорку, Лондоні, Токіо про мільйони людей можна сказати, що вони живуть у майбутньому. Ці першопрохідці самі того не усвідомлюючи, живуть так, як інші будуть жити завтра. Вони розвідники людства, перші громадяни суперіндустріального суспільства".
- Можемо доповнити Тоффлера тільки в одному: сьогодні, майже через 40 років, у суспільстві, яке він називав суперіндустріальним, проживає уже понад 40 % людства.

Футурологія і глобальне моделювання.

- З появою глобальних проблем у більшості наук намітився підвищений інтерес до майбутнього, до перспектив розвитку. Це майбутнє досліджується на всіх рівнях - локальному, країновому, субрегіональному, регіональному і глобальному, причому, цілком природно, найбільший інтерес викликають глобальні прогнози. Так виник новий міждисциплінарний напрям - глобальне прогнозування, що займається аналізом сучасних і в особливості майбутніх тенденцій розвитку людства. З самого початку воно прийняло форму глобального моделювання і знайшло вияв у побудові математичних моделей складних багатofакторних процесів світового розвитку. З часом вони зазнали певної структуризації, і в результаті стали виділяти моделі соціально-економічного, демографічного, екологічного розвитку. Але для найбільш важливих з них завжди був і залишається характерним комплексний підхід.

- Перший з доповідей був підготовлений у 1972 р. в США багатонаціональною групою вчених під керівництвом учня Дж. Форрестера Д. Медоуза. Він називався «Межі зростання» (The Limits of growth). Основний його зміст становила кібернетична модель розвитку людства на найближчі 130 років, при розробці якої автори виходили з аналізу п'яти головних тенденцій глобального масштабу: прискореної індустріалізації, швидкого зростання населення, широкого поширення голоду і недоїдання, вичерпання невідновних природних ресурсів та погіршення середовища проживання. Всі вони були «програні» за допомогою ЕОМ в різних варіантах. При цьому як своєрідний еталон Д. Медоуз і його співробітники виходили з таких «контрольних цифр»: 1) загальна потенційна площа орних земель на планеті складає 3,2 млрд га, 2) максимальна врожайність може бути в три рази вище рівня 1970 ; 3) загальні доступні запаси невідновних природних ресурсів в 200 разів більше рівня споживання 1970 р.; 4) рівень поглинання забруднювачів біосферою і основними її підсистемами може бути в 25 разів вище, ніж у природних екосистемах на рівні 1970

